

**МОРАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПРАВА
ПРИТУЛКУ І ІНСТИТУТУ ЕКСТРАДИЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ:
ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

Практика притулку — один з найстародавніших проявів гуманності суспільства. Вона існувала на ранніх стадіях його розвитку і спочатку була зв'язана з містичними чи релігійними ідеями, поступово перетворюючись на правове явище. Англійське «*asylum*», так само як німецьке «*asyl*», іспанське «*asillo*», походить від латинського слова «*asylum*», означаючого «недоторканне місце». Головний елемент права притулку — ідея недоторканності людини, яка сховалась у певному місці. Заснована на релігійній забороні недоторканність застосовувалась навіть відносно людей, засуджених до смерті, доти, доки вони перебували в освяченому релігією приміщенні. Недоторканність не порушувалась з побоювання помсти богів. Нерідке порушення недоторканності світська влада карала як тяжкий злочин.

Недоторканність, що була властива місту притулку, поширювалася на особу, яка переховувалась в ньому, і ставала настільки ж недоторканою. Еволюція права притулку тривала століттями, якщо не тисячоліттями. Воно пройшло, за зауваженням Ж. Карбоньє, «неякий шлях, в результаті якого гостинність, що була спочатку об'єктом релігійного замилювання (як свідчить про це біблійна притча) і стала потім чисто моральним звичаєм у греків, перетворилася в Римській імперії на об'єктивне право й особливу правомочність (*ius hospitii*)...» [1, 159].

«За своєю первісною й основною думкою, право притулку є, безсумнівно, протестом морального почуття, почуття людяності проти жорстокості й несправедливості законів та їхнього застосування. Право притулку було пом'якшенням варварства і сваволі в такий час, коли особиста кривда заміняла ще правильне кримінальне правосуддя і коли покарання служило не відплатою злочинцю за порушене право, а зняттям політичних цілей і засобом гноблення слабких сильними» — стверджував Ф. Ф. Мартенс [2, 241].

Згадування про притулок зустрічаються в Талмуді, Біблії, Корані. Разом із тим притулок визнавався не завжди і не є інститутом, що існував за всіх часів і у всіх народів. Серед цивілізацій, відомих в історії людства, лише деякими широко використовувалося право притулку. Греко-римська, єгипетська, арабська традиції притулку мали подібність і розбіжність. Так, у Греції, де притулок процвітав, він існував у двох формах: стосовно певних категорій людей і стосовно певних місць. Стосовно людей (наприклад, атлетів, що брали участь в Олімпійських іграх, послів) це право відповідно до сучасної термінології може бути назване «імунітетом». Храми були недоторканими як священні місця, і порушення наданого ними притулку суворо каралося [3, 88–89]. Недоторканність

деяких храмів поважалася протягом багатьох століть. Згідно з легендами, в деяких храмах укривалися боги.

Християнство сприяло поширенню права притулку. Зазначаючи цю обставину, Д. І. Шаргородський (1947) писав: «Константин Великий надав право притулку усім церквам. Феодосій II розширив це право на всі будинки, що належать церкві. Папи оголосили притулками монастирі. Злочинець, що сховався в церкві, а потім у будинку єпископа, не міг бути звідти узятий без дозволу єпископа, що надавало йому тривалий притулок і звичайно вело до втручання церкви для пом'якшення його участі... Це право церкви Юстиніан обмежив стосовно деяких злочинів (убивства, подружньої зради і викрадення жінок). В епоху Меровінгів право притулку також фактично було засобом обмеження кривної помсти і заміни її іншими покараннями, зокрема викупамі. Надалі папи заборонили надання притулку особам, що скоїли тяжкі злочини» [4, 46].

Крім релігійної форми притулку, середньовіччя знало інші види місцевого притулку. Не тільки церкви і монастирі вважалися місцями притулку, але й так звані «іmunітети», тобто володіння васалів. Цивільними притулками іноді були цілі міста (Лозанна, Тюбінген), палаци королів або лордів, території університетів, деякі замки, сховища. У середині держав право притулку досягло вищого ступеня розвитку. Карл Великий намагався обмежити право притулку, але знищити іmunітети було неможливо. З розвитком феодалізму їхня сила дедалі зростала [5, 46]. Практика притулку була вираженням середньовічної концепції світу, тобто його територіальності [6, 339]. «Захист утікача становив «справу честі» суверена, будучи важливим показником територіального суверенітету, тісно пов'язаним із цілісністю державних кордонів. Будь-яка дія, яка виходить від іноземної влади, спрямована на те, щоб одержати юрисдикцію стосовно особи, що сховалася в межах території держави, розглядалася як потенційна небезпека повноті державної влади», — пише С.Л. Блейкеслі (*Blakesley*) [7, 176].

В процесі розвитку інституту екстрадиції релігійний фактор також мав істотне значення. Право притулку і право видачі постійно конкурували і завжди були тісно пов'язаними між собою. Конкуренція інститутів видачі і притулку обумовлена тим, що, з одного боку, держава прагне відновити свою юрисдикцію стосовно осіб, що залишили її територію й у такий спосіб уникли підпорядкування, а з іншого — захищає своє територіальне верховенство і чине супротив проникненню впливу іноземної держави на її територію. «Право притулку було розширено на всі території на користь іноземців і навіть зловмисників..., причому це розширення продовжувало існувати доти, поки народи й уряди не перейнялися почуттям взаємної солідарності у боротьбі зі злочинами загального права, — стверджував А. Штігліц, автор докладної праці «Дослідження про видачу злочинців» (1884), — Почуття це, зрештою, опанувало народами, які знищили право територіального притулку, що існувало на користь зловмисників, подібно до того, як той самий цивілізований прогрес знищив право притулку, що існувало в місцях священних» [8, 203–204].

Незважаючи на конкуренцію з правом притулку, видача (чи її функціональний еквівалент) також претендувала на морально-релігійне обґрунтування і мала очевидний політичний контекст. З біблійних часів у відносинах між народами злочин спричиняв вимогу видачі й відплати, а відмовлення в задоволенні почуття помсти могло бути *casus belli*. З історії Стародавньої Греції відомі випадки, коли відмова у видачі ставала приводом до війни. Особливе місце в міжнародних відносинах Стародавнього Риму посідала видача особи, що укладала договори, які у подальшому не одержували схвалення Сенату. За допомогою видачі римляни прагнули звільнитися від своїх зобов'язань і видавали політиків, провина яких полягала в тому, що договори, які вони уклали, виявлялися не вигідними для Риму. Історія зберегла чимало таких фактів. Очевидно, що злочини, що тягли видачу, носили переважно політичний характер. Е. Симсон підкреслював, що «всі випадки відбувалися з політичних розумінь, на користь держави [5, 22–23, 39]. Така видача, власне кажучи, носила характер пожертвування. Оцінюючи цю практику, харківський учений Д. Каченовський (1863) писав: «Видача громадян головою за злочини проти іноземної держави чи проти її підданих є звичайним явищем римської історії. Відомо, що навіть генерали, що уклали конвенцію, яку не затвердив народ, видавалися контрагенту. Іншого засобу тоді не знали для задоволення ображеного уряду, як кинути йому на жертву беззахисну людину» [9, 191].

У середньовічній Європі і світська, і церковна влади видавали головним чином політичних супротивників та еретиків, що вважалися ворогами всіх західноєвропейських держав. «Не давати притулку в себе обопільним ворогам і бунтівникам» зобов'язалися 1303 р. Англія і Франція. 1378 р. за договором, у якому брали участь король французький Карл V і герцог Савойський, було ухвалено, що всі зловмисники (*malefactors*), які тікали із Савойї в Дофіне чи навпаки, будуть видані назад, навіть якщо вони є підданими держави, від якої потрібна видача. Цей договір посідає помітне місце в історії видачі, оскільки вказує на видачу *malefactors*, а не просто втікачів або політичних ворогів. Багато укладених договорів містили положення про видачу саме «втікачів». Питань видачі стосувався, наприклад, договір між Молдавським господарем Степаном і Литовським великим князем Казимиром 1447 р., а також договори, що були укладені між великим князем Московським Василем Васильовичем з багатьма удільними князями і Казимиром Польським (1449). Злочини політичного характеру фігурують у договорі 1497 р. між королем англійським Генріхом II і фламандцями [10, 83].

Міжнародно-правова доктрина завжди приділяла пильну увагу питанню співвідношення права притулку та видачі. Г. Гроцій та Е. де Ваттель підкреслювали, як буває небезпечно для суспільства, коли злочинець легко знаходить собі притулок, і доходили висновку про обов'язок держав підтримувати одну одну в застосуванні правосуддя, втіленого у принципові «видай або суди». З ними погоджувалися Бурламакі, Кент, Рутефорт, Хейнесіус, Шмелзінг та інші відомі вчені, позиція яких базувалася на природноправовому трактуванні міжнародного злочину. Школа Пуфендорфа, заперечуючи концепцію Г. Гроція (у цій

частині), вбачала у прикладах видачі, що існували в середні століття й у стародавності, не прояв природного права, а окремі випадки, що їх продиктував примус. Пуфендорф у своїй знаменитій книзі «Елементи міжнародного права» (1729) розглядав видачу як зобов'язання, що випливає зі спеціальної угоди, і акцентував увагу на фактах видачі осіб, які обвинувачувались у політичних правопорушеннях. Як і Пуфендорф, Білльо та його прихильники — Віллефорт, Кардаїлак, Фіоре — стверджували, що до XIX ст. видачу тягли не кримінальні злочини, а політичні конфлікти.

У середині XVIII ст. в Європі й Північній Америці намітилася тенденція до обмеження видачі політичних правопорушників, що значною мірою було обумовлено суспільно-політичними процесами: у цей період стався свого роду переворот у розумінні сутності права. Прологом до нього була боротьба за віротерпимість, що почалася ще в епоху Реформації. Однак узагальнене теоретичне обґрунтування нові правові уявлення одержали лише у період Просвітництва, у руслі антидеспотичного політико-юридичного мислення. Мислителі XVIII ст. спростували постулат, відповідно до якого аморальні діяння тим швидше викорінюються, чим нещадніше караються, і одностайно відстоювали принцип: «краще десятки невідомчених злодіянь, ніж осуд хоча б одного невинного» [11, 219, 222–223].

Як справедливо підкреслюють І. І. Лукашук і А. В. Наумов, істотний поворот у долі інституту видачі знаменувала Французька революція XVIII ст., що юридично оформила право притулку. У Конституції 1793 р. говорилося: «Французький народ надає притулок іноземцям, вигнаним за межі своєї батьківщини за відданість волі. Він відмовляє у притулку тиранам» (ст. 120). Супротивники феодальної держави були природними союзниками буржуазної Франції. Для розуміння проголошеного права притулку дуже знаменним є такий факт: декрет Національного Конвенту від 1 лютого 1793 р. про оголошення війни Англії і Голландії обвинувачував британського короля у тому, що «він здійснював заступництво і надавав грошову допомогу емігрантам і навіть ватажкам бунтівників, що вже боролися проти Франції» [12, 211].

У міру зміцнення солідарності держав у протидії злочинності й одночасної лібералізації політико-правових поглядів у договорах про видачу замість політично значимих злочинів на перший план стали виходити «загальнокримінальні». Революція у Франції кінця XVIII ст. зробила предметом дискусії всі питання, системи, доктрини, соціальні й політичні теорії [13, 56]. «Велика французька революція і події, що пішли за нею, похитнули в Європі всі порядки і зробили також у розумах загальний переворот, — зауважував Е. Симсон. — Все існуюче зазнавало критики, і щодо кожного правового інституту ставилося запитання: чи має цей інститут право на існування?» [5, 135]. Це запитання, безумовно, ставилося і стосовно екстрадиції, яка зазнала значних змін. Під впливом ідей Французької революції багато хто з учених заперечували правомірність видачі або обґрунтовували її лише на доводах політики, на бажанні зробити послугу сусідній державі, для того щоб мати підставу вимагати і від неї таких самих послуг. М. С. Таганцев свідчив про те, що «така поста-

новка питання про видачу, особливо у вигляді політичних злочинців і емігрантів, пояснює негативне ставлення до неї, особливо у Франції, навіть таких видатних криміналістів, як Карно; у політичних памфлетах XVIII ст. видача розглядалася як убивство, що плямує владу і державу» [14, 337].

Вперше питання про неприпустимість видачі політичних злочинців було прямо порушено наприкінці 1798 р., коли Англія потребувала екстрадиції чотирьох осіб, які брали участь в ірландському повстанні, тому що два з них були французькими натуралізованими підданими, Франція заперечувала проти їхньої видачі; однак під тиском інших держав, особливо Росії, після переговорів, що тривали одинадцять місяців, Гамбург видав їх Англії. З приводу цієї екстрадиції Наполеон I написав Сенату Гамбурга: «Брутальність, з якою ви порушили закони гостинності, примусила би почервоніти кочівників пустелі» [15, 18, 26]. Пізніше видача політичних злочинців не припинялася: сама Франція неодноразово і видавала, і вимагала їхньої видачі. Проте під впливом суспільно-політичної ситуації в Європі принцип невидачі політичних злочинців стрімко перетворився на загальноновизнаний. Ф. Ф. Мартенс пояснював це тим, що «в період загальної реакції... багато було осіб, які співчували засадам свободи і конституційних порядків і прагнули до їх здійснення словом і справою. В очах легітимних урядів, що не забули подій Французької революції, це були злочинці й порушники європейського миру, з великими труднощами відновленого; в очах же суспільства, яке ждало кращих порядків і освіченого ідеями великих письменників XVIII ст., — борці за загальне благо, що зневажається реакцією. Менш за все могли вважатися злочинцями ці особи у тій державі, де цілі, до яких вони прагнули, були вже досягнуті й освячені законом. Такі держави, як Англія і Сполучені Штати Америки, зробилися притулком для політичних емігрантів, переслідуваних на батьківщині» [2, 449–450].

«Політичне виключення, — стверджує Л. Блейкеслі, — розвинулось, виходячи з принципів притулку і суверенітету» [16]. На думку Ф. Ліста, «виправдання цього положення варто шукати у розбіжності форм правління в різних державах і в неміцності політичних відносин» [17, 319]. Блюнчлі стверджував: «Необмежене право притулку загрожувало б загальному юридичному спокою і безпеці... Покарання розбійників, убивць, шахраїв і великих злодіїв привертає не тільки місцевий, але й загальнолюдський інтерес» [18, 247–248].

Поширено думку, що саме Велика Британія стала першим супротивником видачі політичних злочинців [19, 173–179]. Як відомо, 1825 р. Англія відмовила Росії у видачі особи, яку звинуватили в державному злочині. У середині XIX ст. британська громадська думка була ворожою до будь-яких угод про видачу, бо вони могли бути використані на шкоду праву притулку, наданому політичним біженцям, перетворюючи тим самим британський уряд на «спільника іноземного деспотизму» [20, 826–827]. «Англія першою проголосила початок невидачі політичних злочинців, — стверджував Ф. Ф. Мартенс. — Особливо після лютневої революції 1848 р. і подій, які відбувалися після неї, коли тисячами рахувались переслідувані європейськими урядами політичні вихідці, Англія енергійно виступила на захист цих осіб і особливо сприяла утверджен-

ню того положення, що політичні злочинці не видаються. Це положення стало аксіомою» [2, 451]. Такої самої думки дотримувався П. Є. Казанський, який писав: «Виробленню цього правила сприяла переважно Англія, що, особливо після революційного руху 1848 р., надавала широкий притулок політичним вихідцям з різних держав» [21, 491].

Концепція виключення політичних злочинців з числа тих, що тягнуть видачу, одержала неоднозначну оцінку в юридичній науці. «Якщо видача допускається в принципі, то чи можна, ґрунтуючись на різній природі злочинів, говорити про будь-які винятки із цього принципу?» — запитував А.-В. Гефтер (1880). На це запитання він сам давав дуже обережну відповідь: «Такий виняток із загального правила був, без сумніву, викликаний особливим характером політичних злочинів і побоюванням, щоб обвинувачуваний не зазнав покарання, що перевищує його провину» [22, 130]. «Територія кожної самостійної держави є природним притулком від переслідувань іноземної влади», — зауважував А.-В. Гефтер. Водночас він звертав увагу на те, що «інтереси суспільства вимагають, щоб ніякий злочин не залишався безкарним, і видача повинна відбуватися особливо тоді, коли немає підстави побоюватися будь-якої несправедливості з боку уряду, який вимагає її» [22, 128–129]. Л. Камаровський і В. Ульяновський (1908) підкресливали, що «міжнародне право допускає можливість захисту чужою державою підданих проти їхньої вітчизняної держави внаслідок визнаного міжнародним правом права притулку для політичних злочинців і внаслідок сучасних трактатів про видачу» [23, 108].

Проти положення про невидачу політичних злочинців наважилися виступити деякі вчені, які стверджували, що це правило не має ані юридичної, ані політичної підстави. «Єдина причина уведення Францією принципу невидачі політичних злочинців полягає в тому, що французький уряд (липнева монархія) сам був зобов'язаний революції своїм існуванням, а тому сприяння з його боку покаранню за дії, спрямовані проти державного устрою інших країн, стало би запереченням власного походження», — писав Дольман (1857) [8, 82]. Різкі заперечення проти застереження про невидачу політичних злочинців висловлював в опублікованих у Києві «Замітках з лекцій з міжнародного права» О. Ейхельман (1889): «Вона унеможлиблює відмову у видачі й покаранні наймерзеннішого злочинця, що мотивує свій учинок, заборонений під страхом покарання законом країни, де вчинено злочин, — як засіб досягнення політичної мети» [24, 42]. Київський вчений Є. Я. Шостак у статті «Про видачу злочинців по договорах Росії з іноземними державами», опублікованій 1880 р., звертав увагу на те, що «труднощі вирішення питання про те, чи впливає для злочинів загальнополітичних зберегти право притулку, залежить головним чином від того, що немає можливості розділити злочин, по суті, єдиний, залишити без відплати елемент політичний і покарати елемент загальнокримінальний» [15, 29].

Наприкінці XIX ст. світ захлинула хвиля тероризму. Політична злочинність стала сприйматися як істотний політичний фактор. «Жахливі злочини анархістів, вчинені в Іспанії і Парижі, стали підставою до порушення питання

про вживання міжнародних заходів для боротьби із цим злом, — писав Журнал С.-Петербурзького юридичного товариства 1894 р. — Ще не так давно з питання про укладання договору між Росією і Північноамериканськими Сполученими Штатами про видачу злочинців зарубіжна преса, особливо англійська, виливала свою злість проти Росії, висловлюючи співчуття нашим злочинцям. Треба було на Заході виявитися діяльності анархізму з настільки руйнівними наслідками, щоб відкрити очі Європі на необхідність спільної дії всіх цивілізованих держав проти цих лютих ворогів суспільства і культури» [25, 203].

Беззастережне використання права на притулок стосовно політичних злочинців породжувало серйозні негативні наслідки, дозволяючи терористам залишатися безкарними. Оpubлікований у Санкт-Петербурзькому журналі міжнародного і державного права (1897) коментар до суперечки між Германією і Великою Британією через притулок, що надав германський консул Саїду-Каледу, одному з претендентів на занзибарський престол, містить дуже характерні висловлення, що відбивають точку зору, яка превалювала в доктрині і практиці міжнародного права кінця XIX ст. Так, йдеться: «Самозрозуміла річ, що видача може відбутися тільки за загальним злочином і що для задоволення прохання про видачу необхідно, щоб проти Саїда-Каледи були зібрані досить тяжкі докази, що дозволяють віддати його до кримінальному суду за обвинуваченням в убивстві». І далі: «Ні мотив, якому підкорився убивця, ані будь-які його жертви не можуть позбавити злочин його характеру злочину загального. Саме у такий спосіб висловлюється сучасне міжнародне право...» [26, 89, 92].

Принцип невидачі політичних злочинців сприяв тому, що від правосуддя ховалися особи, що вчинили найтяжчі злочини. Під впливом сформованої ситуації імперський канцлер князь Бісмарк став ініціатором вирішення питання про видачу політичних злочинців між Пруссією і Росією. Не тільки дії терористів у Росії змушували поспішати з укладенням договору: убивство у Франкфурті агента таємної поліції Румпфа (грудень 1885 р.) справило дуже сильне враження, під впливом якого німецька преса порушила питання про необхідність енергійної боротьби із цим явищем.

У березні 1885 р. канцлер запропонував російському урядові виробити умови відповідної угоди. Росія прийняла пропозицію, і після узгодження проекту угоди 1(13) січня наступного р. відбувся обмін міністерськими нотами. Квінтесенцією цього документа був наступний: «Та обставина, що злочин чи провина, на підставі яких потрібна видача, були вчинені з політичних цілей, у жодному разі не може бути підставою для відмовлення у видачі». У меморандумі, прикладеному до проекту договору, містився коментар, в якому підкреслювалося: «Право притулку, що звичайно надається політичним емігрантам, існує в тому разі, коли під час громадянських воєн чи жорстокої боротьби партій ознаки злочину стають сумнівними, і сумнівність у винності (зазвичай це застосовується до більшості тих, хто шукає притулки за кордоном унаслідок політичних переворотів) вимагає застосування відомої поблажливості при його оцінці, — говорилося в меморандумі. — Але стосовно справ анархістів-убивць, які ви-

явилися в недавніх замах на різних монархів, подібна поблажлива точка зору не може бути застосовна» [27, 292].

Росія закріпила свою позицію стосовно діянь політичного характеру в Законі 1911 р. «Про видачу злочинців по вимогах іноземних держав», у ст. 2 якого говорилося, що «видача допускається й у випадках, коли злочинне діяння було викликано політичними спонуканнями чи було скоєне разом зі злочинним діянням, іменованим у міжнародних договорах політичним, або з приводу такого діяння, все одно коли обвинувачуваний зазіхав на життя, здоров'я чи свободу глави іноземної держави або членів його родини, а також на честь глави держави». Крім того, Закон установлював, що за умов взаємності Росія може видати осіб, обвинувачуваних у політичному злочині чи ж у вчиненні звичайного злочину, сполученого з політичним, тим державам, у договорах з якими така видача не передбачена або взагалі заперечується (ст. 24) [28, 86].

Розглядаючи еволюцію інститутів видачі і притулку на початку ХХ ст., потрібно враховувати, що на неї вплинули великі геополітичні події, у першу чергу, дві світові війни і соціальна революція, що потягла розпад Російської імперії і затяжну ідеологічну конфронтацію держав. З приходом до влади колишніх політичних емігрантів, що користувалися правом притулку в Англії, Швейцарії, Франції та інших європейських країнах, принцип невидачі політичних правопорушників взявши у Росії нормативного закріплення. Декрет Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету від 28 березня 1918 р. «Про право притулку» проголошував: «Будь-який іноземець, переслідуваний у собі на батьківщині за злочини політичного чи релігійного порядку, у разі прибуття в Росію користується тут правом притулку. Видача таких осіб за вимогою тих держав, підданими яких є, здійснитися не може». Відповідно до декрету, «у разі поставлення урядом тієї чи іншої держави вимоги про видачу таких осіб, вона переходить на розгляд Народного комісаріату іноземних справ, що передає його до суду для кваліфікації злочину: чи має він політичний, чи релігійний характер, або характер загальнокримінального діяння. У залежності від характеру злочину доходять того чи іншого висновку з питання про видачу» [29, 31].

Принцип невидачі політичних злочинців впроваджувався й у право Радянської України. Прийнята 1 березня 1919 р. Постанова РНК Української РСР «Про видачу іноземців» передбачала, що виключення політичних злочинців з екстрадиції, так само як і право політичного притулку, мотивується класовими інтересами — «міжнародною солідарністю інтересів усіх трудящих» [30]. Право притулку стало одним із важливих компонентів ідеологічного протистояння держав. Радянські вчені виходили з того, що «поняття політичного злочину має яскраво виражений класовий характер», і стверджували, що, «обмежуючи і порушуючи право притулку революційних політемігрантів, імперіалістичні держави в той самий час широко використовують інститут права притулку для заступництва військовим злочинцям і контрреволюційним емігрантам» [31, 191].

«У питаннях видачі політичних вигнанців єдиної практики ні в Росії, ані

у світі не малося, — стверджує В. М. Волженкіна. — Не визначені такі правила і в даний час. Події ХХ — початку ХХІ ст. свідчать про крайню політизованість кримінальної політики, обтяженої боротьбою за незалежність і суверенізацію територій. Відбувається заміна права правом сили, особливо в питаннях видачі» [32, 77]. Дійсно, у взаєминах держав, що мають різні політичні режими і політичні інтереси, екстрадиція часто розцінюється як небажана, а інкриміновані злочини як політичні, якщо потрібна видача політичних опонентів урядові запитуючої держави [20, 826–827]. Незважаючи на деякі винятки з правила про невидачу політичних злочинців у цілому, цей інститут зберігався протягом усього століття, велика частина якого пройшла під знаком політичного і військового протистояння держав з різними соціальними системами.

Було б явним перебільшенням стверджувати, що як у ХІХ ст., так і протягом усього ХХ ст. принципи, які декларуються, цілком відбивали справжні мотиви підтримки політичних правопорушників. Нерідко теза «ворог мого ворога — мій друг» був більш адекватним справжній мотивації багатьох рішень, обґрунтованих ліберальними ідеями. Популярність ліберальної ідеології в суспільстві уміло використовувалася у політичних цілях для маскуванню куди менш привабливих політичних меркувань. Обмежуючи своє дослідження історичним ракурсом, помітимо, що така тенденція проявляється до нашого часу. Не викликає сумніву, що істотне обмеження принципу невидачі політичних злочинців є нагальною необхідністю. Він не повинен застосовуватись у тих випадках, коли запитуваній особі інкримінується насильницький злочин або розпалювання національної, релігійної чи інших видів соціальної ворожнечі. Необхідність солідарного кримінального переслідування політичних злочинців сьогодні очевидна.

Література

1. Карбонье Ж. Юридическая социология / Ж. Карбонье ; пер. с фр. и вступ. ст. В. А. Туманова. — М., 1986.
2. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов. Т. 2 / Ф. Ф. Мартенс. — Изд. 5-е. — С.Пб., 1905.
3. Bassiouni M. C. International Criminal Law Conventions and Their Penal Provisions / M. C. Bassiouni. — Transnational Publishers Inc., 1997.
4. Шаргородский М. Д. Выдача преступников и право убежища в международном уголовном праве // Вестник Ленинградского университета. — 1947. — № 8.
5. Симсон Э. О невыдаче собственных подданных / Э. Симсон. — С.Пб., 1892.
6. Barbero-Santos M. General Introduction and Definition of «Asylum» // International criminal law / ed. by M. C. Bassiouni. — 2nd ed. — Transnational Publishers Inc., 1999. — Vol. 1. — P. 336–346.
7. Blakesley C. L. Terrorism, Drugs, International Law and the Protection of Human Liberty / C. L. Blakesley. — New York, 1992.
8. Штиглиц А. Исследование о выдаче преступников / А. Штиглиц. — С.Пб., 1882.
9. Каченовский Д. Курс международного права. Ч. 1 / Д. Каченовский. — Х., 1863.
10. Никольский Д. П. О выдаче преступников по началам международного права / Д. П. Никольский. — С.Пб., 1884.
11. Соловьев Э. Ю. Правовой нигилизм и гуманистический смысл права // Квинтэссенция : филос. альм. / сост.: В. И. Мудрагей, В. И. Усанов. — М., 1990.
12. Лукашук И. И. Международное уголовное право : учебник / И. Лукашук, А. Наумов. — М. : Спарк, 1999.

13. Ревякин А. В. Великая французская революция и утопический коммунизм Этьена Кабе // История социалистических учений / под ред. К. М. Андерсон [и др.]. — М., 1990.
14. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть общая : лекции. Т. 1 / Н. С. Таганцев. — Изд. 2-е, пересмотр. и доп. — С.Пб., 1902.
15. Шостак Е. Я. О выдаче преступников по договорам России с иностранными державами // Труды Киевского юридического общества, состоящего при университете Св. Владимира. Научная хроника. — К., 1880.
16. Blakesley C. L. The Law of International Extradition: A Comparative Study // Revue Internationale de Droit Penal. — 1991. — N 62. — P. 435–436.
17. Лист Ф. Международное право в систематическом изложении / Ф. Лист ; пер. и ред. В. Э. Грабаря. — Юрьев (Дерпт), 1909.
18. Блюнчли. Современное международное право цивилизованных государств, изложенное в виде кодекса. — М., 1876.
19. Hartley Booth V. E. British Extradition Law and Procedure Including Extradition between the United Kingdom and foreign States, the Commonwealth and dependent countries and the Republic of Ireland. Vol. I / V. E. Hartley Booth. — Sijthoff & Noordhoff International Publishers BV Alphen van den Rijn, The Netherlands, 1980.
20. Wise E. M. Terrorism and the Problems of an International Criminal Law / E. M. Wise.
21. Казанский П. Учебник международного права публичного и гражданского / П. Казанский. — О., 1904.
22. Гефтер А.-В. Европейское международное право / А.-В. Гефтер ; пер. К. Таубе. — С.Пб., 1880.
23. Камаровский Л. А. Международное право / Л. А. Камаровский, В. А. Ульяницкий. — М., 1908.
24. Эйхельман О. Заметки из лекций по международному праву / О. Эйхельман. — К., 1889.
25. Журнал юридического общества при Императорском С.-Петербургском Университете. Кн. 1. Иностранная летопись. — Январь 1894.
26. Занзибарский инцидент (требование выдачи Саида-Каледа) // Журнал международного и государственного права. — С.Пб., 1897. — Т. 1.
27. Хроника социалистического движения в России, 1878–1887 : офиц. отчет.
28. Родионов К. С. Закон Российской Империи 1911 г. об экстрадиции // Государство и право. — 2003. — № 7.
29. Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917–1937) — М., 1938.
30. Сборник узаконений УССР. — 1919. — Ст. 194.
31. Курс международного права / отв. ред. Ф. И. Кожевников. — М., 1972.
32. Волженкина В. М. Выдача в Российском уголовном процессе / В. М. Волженкина. — М., 2002.

Анотація

Зелінська Н. А. Морально-політичні фактори формування права притулку та інституту екстрадиції в міжнародному праві: історична ретроспектива. — Стаття.

У статті досліджуються світоглядні та морально-політичні аспекти формування міжнародно-правової доктрини і практики права притулку та екстрадиції в їх взаємозв'язку і конкуренції. Відзначається роль релігійного фактора у становленні цих інститутів міжнародного права. Аналізуються причини та наслідки обмеження видачі політичних правопорушників в історичній ретроспективі.

Ключові слова: право притулку, екстрадиція, політичний злочин, тероризм.

Аннотация

Зелинская Н. А. Морально-политические факторы формирования права убежища и института экстрадиции в международном праве: историческая ретроспектива. — Статья.

В статье исследуются мировоззренческие и морально-политические аспекты формирования международно-правовой доктрины и практики права убежища и экстрадиции в их взаимосвязи и конкуренции. Отмечается роль религиозного фактора в становлении этих институтов международного права. Анализируются причины и последствия ограничения выдачи политических правонарушителей в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: право убежища, экстрадиция, политическое преступление, терроризм.

Summary

Zelinskaya N. A. Moral and Political Factors of the Formation of the Right to Asylum and Extradition Institute in International Law: Historical Retrospective. — Article.

The article examines the ideological, moral and political aspects of the formation of the international legal doctrine and practice of asylum and extradition in their interaction and competition. The author draws attention to the role of the religious factor in the establishment of these international law institutes. The reasons and consequences of limitation of the political offenders' extradition in historical retrospective are analyzed.

Keywords: right to asylum, extradition, political crime, terrorism.

УДК 341.44/45

С. С. Нестеренко

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Глобальний виклик з боку міжнародної злочинності наочно демонструє, що для боротьби зі злочинністю необхідне широкомасштабне співробітництво держав. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю є специфічною діяльністю держав та інших суб'єктів міжнародних відносин у сфері попередження злочинності, здійснення заходів безпосередньої боротьби із нею, забезпечення належного поведіння з правопорушниками. Реалізація названих завдань по конкретних напрямках діяльності та у певних формах. При цьому обсяг, основні напрямки й форми співробітництва визначаються особливостями злочинності, а також політикою різних держав у сфері боротьби зі злочинністю, розвиненістю правової системи цих держав.

У юридичній літературі питанням міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю присвячені наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, серед яких можна назвати С. М. Вихриста, Н. А. Зелінську, М. І. Пашковського, М. П. Свистуленко, А. Х. Абашидзе, О. І. Бойцова, Р. М. Валеєва, Ю. Г. Васильєва, А. Г. Волеводза, В. М. Волженкіну, Л. М. Галенську, І. І. Лукашука, А. В. Наумова, Н. А. Сафарова, М. Ш. Бассіуні, С. Беді, К. Вінджерт, Г. Джилберта, А. Кассезе, М. Плачта, К. Пуле, А. Ширера та ін.

Необхідно відмітити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, що свідчать про інтерес до питання міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, проблема забезпечення прав і свобод людини при здійсненні такого співробітництва не отримала достатньої уваги.

Метою цієї статті є розгляд питання про дотримання прав людини при здійсненні міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю на прикладі інституту екстрадиції.

Одним із важливих та ефективних інструментів у боротьбі зі злочинністю на міждержавному рівні виступає екстрадиція. Екстрадиція — форма міжнародно-правової допомоги у кримінальних справах, що полягає у видачі обвинува-